

**ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ  
ІМЕНІ ІВАНА БОБЕРСЬКОГО**

Кафедра спортивного туризму

**Скабара Р. М.**

**Глобальна туристична індустрія: організатори та  
перевезення**

Лекція з навчальної дисципліни  
**„ТУРИСТИЧНЕ КРАЇНОЗНАВСТВО”**  
галузь знань 24 Сфера обслуговування  
спеціальність 242 Туризм

© Скабара Р.М., 2020  
© Львівський державний університет фізичної  
культури ім. І.Боберського, 2020

**Львів – 2020**

## ПЛАН

1. Специфіка і склад туристської індустрії.
2. Організатори туризму. Турагенти. Туроператори.
3. Класифікація транспортних мандрівок і транспортних засобів.

Перевезення туристів авіаційним транспортом. Обслуговування туристів на залізничному транспорті. Автомобільні подорожі. Перевезення туристів водним транспортом. Повітряний транспорт. Круїзний відпочинок.

Під формуванням туру розуміють складання впорядкованих та взаємопов'язаних за термінами, метою, узгоджені за вартістю, якістю, послідовністю послуг та робіт й укладання договорів на їх надання.

Туристський оператор, за класичною схемою діяльності, здійснює тільки гуртовий продаж туристського продукту туристським агентам-гуртовикам, які розподіляють продукт по районах і регіонах, і продають через місцеві туристські агентства.

Роздрібний продаж турів безпосередньо споживачеві-туристу здійснює туристське агентство. Фактично серед підприємств сфери туризму кількість туроператорів становить 5%, а турагентств – 95%. Туроператор також відповідає за виконання туристського продукту перед споживачем (туристом).

*Туристське агентство (туристський агент) – суб'єкт туристської діяльності, який здійснює функції роздрібногo продажу туристських послуг і турів споживачу – туристові або корпоративним клієнтам.* З туроператором або туристським агентством-гуртовиком його пов'язує агентський договір, за яким можуть бути передбачені різні форми взаємодії і взаєморозрахунків у сфері фінансів і навіть певний перерозподіл відповідальності. Як продавець (якщо тільки його функції за агентським договором полягають власне у цій посередницькій функції), турагент несе обмежену відповідальність за туристський продукт.

У сфері агентування розрізняють декілька видів діяльності: продаж турів від особи і за дорученням підприємства. У туристській путівці завжди повністю вказують усі реквізити туроператора й агента, який здійснив такий продаж. – продаж турів від своєї особи, але із зазначенням належності туристського продукту до певного туроператора; - продаж туристського продукту від своєї особи (без зазначення належності цього продукту до конкретного оператора), наприклад, якщо утворюється сукупний туристський продукт. У такому разі агентство само виступає туроператором із усіма наслідками, що впливають, і ступенем відповідальності.

Залежно від прийнятої схеми взаємодії виникають чітко визначені рівні відповідальності й схеми функціонування фінансових розрахунків.

Туристський агент – найважливіша ланка в ланцюзі учасників процесу продажу туристського продукту, що з уваги на свої властивості й характер

споживача мусить бути донесений до потенційного споживача (клієнта). Саме тому туристських агентств дуже багато, але вони не дуже великі.

Туристське агентство пов'язане з туроператором або іншим оператором послуг телекомунікаційними комп'ютерними мережами, наприклад глобальним міжнародним і національними мережами автоматизованого бронювання, що надають доступ агентів до потужних інформаційних баз даних і систем бронювання туристських послуг. Сьогодні формується прямий продаж турів споживачеві через Інтернет, але автоматизації піддаються тільки етапи інформації споживача і пропозиції продукту, його резервування за заявкою клієнта, в окремих випадках передбачається й оплата, наприклад, якщо подано рахунок у банк або ж номер кредитної картки.

Подолання простору – одна з найважливіших передумов туристичної подорожі. Послуги перевезення – постійний компонент у структурі туристичної справи.

**Перевезення** – це сукупність засобів транспорту, шляхів сполучення, засобів управління і зв'язку, а також різноманітних технічних пристроїв, механізмів і споруд, що забезпечують їхню роботу. До засобів транспорту належить рухомий склад різних видів транспорту – локомотиви, вагони, морські і річкові судна, літаки, автомобілі тощо.

**Шляхи сполучення** – це автомобільні дороги, залізничні і водні шляхи, повітряні лінії, монорейкові та канатні дороги, спеціально змонтовані для руху транспорту та перевезення вантажів і пасажирів.

До споруд, що забезпечують роботу транспорту, належать локомотивні й вагонні депо, гаражі, стоянки, автобази, станції техобслуговування, пасажирські станції, вокзали, летовища, пристані.

Розвиток туризму і транспорту тісно пов'язаний та взаємозумовлений процес. Загальноновизнано, що туризм, як масове соціально-економічне явище, став наслідком виникнення і розвитку транспорту. Кардинальні зміни у транспортній системі започаткували створення залізниць і відкриття регулярного пароплавного сполучення. Ті види транспорту, що з'явилися пізніше, здійснювали ще більший вплив на розвиток туризму. Високі темпи туристичних поїздок, що спостерігаються в останні десятиріччя, безпосередньо пов'язані з досягненнями науково-технічного прогресу в галузі транспорту.

Прикладом є будівництво морських пасажирських кораблів з великою тонажністю, що можуть перевозити 2-3 тис. мандрівників, або введення в експлуатацію літаків, що беруть на борт 350-400 осіб. Для короткочасних подорожей використовують двоповерхові автобуси і вагони, що мають значно більшу кількість місць, ніж транспортні засоби попередніх років.

З інтенсивним зростанням кількості туристичних поїздок здійснюється будівництво нових летовищ, залізничних і морських вокзалів, інших споруд, розширюються чинні потужності, збільшується їх пропускна спроможність. Якісне вдосконалення матеріально-технічної бази транспорту, пов'язане з розвитком туризму, визначається передусім активними вимогами туристів до комфорту, безпеки, швидкості та зручності під час подорожі. Конкретно воно здійснюється за такими напрямками:

- **збільшується технічна швидкість транспортних засобів.** У повітряному транспорті, наприклад, максимальна швидкість з 400-500 км.год у 50-і роки ХХ століття сьогодні досягла 900-1000 км.год. На залізничному транспорті деяких країн швидкість поїздів досягає 160-200 км.год, а на деяких дільницях – 250 км.год. Якісне покриття автодоріг, як і технічне вдосконалення у конструкціях сучасного автомобіля, збільшило швидкість його руху (140-160 км.год.);

- **скорочується час подорожі** завдяки встановленню прямого транспортного сполучення на основних напрямках туристських потоків.

Останнім часом значно підвищено комфорт на транспортних засобах. Поліпшено інтер'єр транспортних засобів, що особливо характерно для тих, якими найчастіше користуються туристи.

Специфіка туристського споживання визначає велике значення якісних показників у виборі того чи іншого транспортного засобу. З уваги на це, в окремих країнах введені категорії транспортних засобів. Наприклад, у Німеччині ще у 1974 році була введена зіркова категоризація автобусів. У її основі лежать певні вимоги і стандарти, конкретизовані за 25 пунктами, від яких залежить якість транспортних подорожей. Найважливішим з них є: відстань між сидіннями, висота і кут відбивання світла вінками, стан і наявність аудіо- та відеотехніки, системи кондиціонування повітря, наявність туалету, ступінь обладнання автобуса соликами, холодильником, гардеробом тощо. **За конкретними показниками автобуси поділяють на чотири категорії – від однієї до чотирьох зірок.**

У туристській практиці застосовують також транспортні засоби, які урухомлюють люди або тварини, як, наприклад, рикші, велорикші, вози, запряжені кінями, верблюдами, биками тощо, а також коні і верблюди для верхової їзди. Ці транспортні засоби переважно застосовують у пересуванні туристів на маршруті.

Транспортні подорожі розглядають як самостійний вид туризму. **Транспортні подорожі** – це подорожі організованих груп туристів за путівками (ваучерами) за розробленими маршрутами з використанням різноманітних транспортних засобів. Їх класифікують за такими ознаками:

- способом пересування на маршруті;
- видом транспорту, яким користуються;
- побудовою маршруту;
- сезонністю;
- тривалістю подорожі.

Найбільшою популярністю користуються автобусні, авіаційні, залізничні подорожі (майже 88% від загального обсягу транспортних подорожей). Туристична транспортна подорож реалізується декількома видами транспорту: залізничним + автобусним (легковий автомобіль), авіаційним + автобусним і т.п. Наймобільніший вид транспорту – автобус і легковий автомобіль використовують як на самостійному маршруті, так і у вигляді трансферного транспорту, що доставляє туристів з летовища (вокзалу) до готелю і навпаки.

У плануванні своєї подорожі турист враховує такі чинники, як швидкість прибуття до кінцевого пункту подорожі, комфорт подорожі, вартість, можливість перевозити багаж, його вага, можливість зупинятися на маршруті, умови харчування, рівень шуму, вібрації, умови для сну і відпочинку, можливість якнайбільше і якнайповніше оглянути довкілля і, звичайно, - безпека.

**За пріоритетністю ці вимоги розташовані в такій послідовності:**

- безпека подорожі;
- вартість та різноманітні знижки і пільги;
- комфортабельність
- швидкість доставки
- інші чинники.

Що більшим набір позитивних чинників, то вища вартість транспортної подорожі, однак жодний транспортний засіб не задовольнить усього комплексу вимог.

Перевезення туристів повітряним транспортом здійснюють як рейсовими, так і чартерними літаками. Туристи користуються послугами як національних, так і закордонних перевізників.

Авіаційні перевезення здійснюють на регулярній, сезонній або разовій основі.

Туристів перевозять на внутрішніх водних артеріях спеціальними річними (в деяких випадках класу ріка-море) комфортабельними пароплавами місткістю 250, 300 і 400 пасажирів. Каюти поділяються на одномісні, двомісні, три-, чотиримісні і сімейні. Пароплави цього класу обладнані усіма атрибутами комфорту і відпочинку: м'якими меблями в каютах; кондиціонерами, холодильниками, міні-баром; до послуг пасажирів солярії, бари, сауни, музичні салони, відеокінозали. На морських міжнародних лініях працюють переважно багатопалубні висококомфортабельні круїзні судна, місткістю від 96 до 788 пасажирів. До цих атрибутів комфорту потрібно додати обладнані бізнес-класи для семінарів і симпозіумів, басейни, ліфти, спортивний комплекс, можливість приймати на борт туристів з автомобілями, телефонізація, комплекси побутових послуг.

Водні туристичні мандрівки й екскурсії здійснюються також на інших транспортних засобах: річкових трамваях, підводних човнах, яхтах, вітрильниках, катамаранах, човнах, байдарках, плотах тощо.

У туристичному сполученні залізницею використовують спеціалізовані туристичні поїзди, що працюють як у графіковому, так і у спеціальному режимі руху. Вони складаються, зазвичай, із 12 пасажирських вагонів, 2-3 вагонів-ресторанів, вагона-клубу.

Реалізація залізничних туристичних подорожей пов'язана з будівництвом пенктів тривалого відстою похздів і їх забезпечення потрібними засобами. Переважно залізничні подорожі плануються в режимі кільцевого маршруту. Перелічені транспортні засоби переважно не є власністю туристичних компаній і використовуються як фрахт, оренда тощо.

Розвиток туризму суттєво змінює систему транспортного обслуговування. Зростання кількості подорожей і особливо їх концентрація в певний період року потребує вдосконалення інформаційну систему на транспорті, поліпшувати обслуговування клієнтів-туристів у період, що передує початкові їх подорожі. Для задоволення цих вимог на транспорті вводиться нова техніка для служб інформації і резервування місць на транспортних засобах. Наука організаційних змін у транспортному обслуговуванні туристів пов'язана з потребою поєднати транспортне пересування з елементами туристичного обслуговування загалом. Наприклад, у повітряному транспорті вводяться чартерні подорожі, або інклюзив-тури, які пропонують туристам прямі транспортні сполучення і низку додаткових туристичних послуг, що входять до загальної вартості путівки. Чартерний рейс – це рейс, що виконується поза регулярним розкладом на умовах чартеру, тобто на умовах оренди всього транспортного засобу (корабля, літака, автобуса) або його частини на певний рейс або термін. Встановлюється загальна ціна на весь комплекс послуг, враховуючи і повне транспортне забезпечення. Ціна такої подорожі (інклюзив-туру) менша від ціни всіх послуг окремо, у випадку їх роздрібного придбання.

Особливою формою туристичної подорожі є круїзи. Круїзом називається туристична поїздка на водному або залізничному транспорті, де безпосередньо на транспортному засобі забезпечується перевезення, ночліг, харчування і програма обслуговування поза транспортними засобами під час тривалих стоянок.

Сьогодні усе частіше використовують круїзні кораблі для проведення своїх заходів організатори симпозіумів, конференцій і фестивалів. На світовому ринку круїзного судноплавства з'явився термін “конгресний туризм”.

Цікавою і перспективною формою відпочинку і лікування людей є оздоровлювальні круїзи. Вони суміщають морську подорож і лікування захворювань. Найскладнішим видом цього типу круїзів є лікувальні рейси. Першовідкривачами “плаваючих клінік” є німці.

У науковій літературі з туризму виокремлюють освітні рейси. Поширеними стають комбіновані круїзи.

Основні види транспортного обслуговування туристів

Обслуговування залізничним транспортом

Основна діяльність залізничного пасажирського транспорту – здійснення міжнародних і внутрішніх перевезень між містами або регіонами, тобто надання послуг з перевезення.

Залізничний транспорт характеризується високою регулярністю роботи незалежно від кліматичних умов і пір року. Він забезпечує велику перевізну здатність, володіє достатньо високими швидкостями для доставки пасажирів, значною маневрувальністю у використанні рухомого складу, а також має порівняно низьку ціну за перевезення. Ставлення туристичної клієнтури до залізничного транспорту визначається такими характеристиками: надійність, безпека, зручність.

Для використання пасажирських перевезень залізниця має у своєму складі технічні засоби, враховуючи рухомий склад, різноманітну техніку

пасажи́рського господарства, пасажи́рські станції і вокзали. Більшість залізничних станцій має певні засоби, призначені для обслуговування туристів. Це зали очікувань, камери схову, платформи для посадки і висадки пасажирів, багажні відділення. Є також спеціальні пасажи́рські станції з великими вокзалами.

Вокзали – це пасажи́рські споруди, призначені для обслуговування. Залежно від призначення приміщення вокзалу поділяють на: операційні – вестибюль, довідкове бюро, касова зала, приміщення для приймання і видавання багажу, пошта, телеграф; культурно-побутового обслуговування пасажирів – зали очікування, ресторани, буфети, кімнати відпочинку, перукарні; адміністративно-службові – кабінети начальника вокзалу, чергового.

Працівник туристичного агентства повинен знати види залізничних сполучень, типи поїздів і вагонів.

На залізниці розрізняють декілька видів сполучень: пряме, місцеве, приміське, міжнародне, змішане. Прямим сполученням називають поїздки пасажирів двома і більше дорогами. Місцевим – поїздки пасажирів у межах однієї залізниці, але не в приміському сполученні. Приміське сполучення – це поїздка пасажи́ра в межах приміських зон, але не більше 150 км. Міжнародне сполучення – це поїздка пасажирів залізницею двох і більше держав. Змішане сполучення – це поїздка з використанням декількох видів транспорту.

Залежно від швидкості руху бувають швидкісні та пасажи́рські поїзди. Їх поділяють на: дальні – курсують на відстані понад 700 км; місцеві – від 150 до 700 км; приміські – до 150 км.

У Європі прийнята така класифікація поїздів: TD – міжконтинентальний експрес, JC – міжнародний експрес, JCL – швидкісний суперекспрес, TEE – фірмовий експрес, EC – швидкісний експрес.

Якість обслуговування туристів на залізничному транспорті залежить від виду поїздів (поштовий, пасажи́рський, швидкий, фірмовий), класу розміщення (загальний, плацкартний, м'який, спальний вагони).

За міжнародними правилами, послуги спальних вагонів належать до послуг засобів колективного розміщення, а послуги вагонів-ресторанів – до послуг харчування.

За договором залізничного перевезення, залізниця зобов'язується перевозити пасажи́ра і його багаж до пункту призначення, надавши йому місце в поїзді згідно з купленим квитком, а пасажи́р зобов'язується сплатити вартість проїзду за встановленим тарифом, а у разі перевезення багажу понад встановлену норму – його вартість.

Факт укладення договору перевезення засвідчує квиток.

Вартість перевезення містить: оплату права проїхати дорогою на певну відстань за тарифом перевезення, вартість плацкарти (право пасажи́ра на спальне місце у вагонах різного класу); плату за страхування від нещасного випадку; комісійний збір за послуги попереднього продажу квитків.

Іноді до вартості послуг додають різні місцеві збори і доплати, наприклад, за доставку квитків додому або на роботу. Додаткові послуги (харчування, напої, постільна білизна) надаються за окрему плату.

На залізничному транспорті існує поняття – композиція потягу, його складу. Під цим поняттям розуміють порядок розташування у складі пасажирського поїзда різного типу вагонів, тобто схему складу поїзда. Щоб поліпшити використання пасажирських вагонів велике значення має уніфікація, тобто одноманітність схем складу поїзда. До складу поїзда, зазвичай, входять такі вагони: 1-2 м'яких, 5-8 купейних, 7-8 плацкартних, 1 вагон-ресторан, багажні і поштові вагони. Для туристично-екскурсійного потяга далекого сполучення прийнята єдина система формування потяга. Якщо у потягу є три вагони-ресторани, то їх розміщують під номерами 4,8,12, якщо два ресторани, то їх розміщують під номерами 6 і 10.

Найпоширенішим для туристично-екскурсійних поїздів є цільнометалевий купейний вагон, у якому є 10 на 38 місць.

Існує три види туристичних залізничних перевезень: - формується повністю турпоїзд; - у поїзді виділяють один вагон для туристів; - туристи їдуть самостійно.

Останнім часом в Україні чартерні перевезення на спеціальних туристських поїздах по лінійних, кільцевих і радіальних екскурсійних маршрутах практично не здійснюються.

Обслуговування автомобільним транспортом

Автобусний транспорт забезпечує перевезення туристів на великі відстані (за розкладом або поза ним) та одноденні екскурсійні поїздки. Автобуси використовують і для організації трансферу, а також на внутрімаршрутному пересуванні туристів у країні перебування.

Пасажирський автомобільний транспорт, який використовується для перевезення туристів, представлений різноманітними видами автобусів. Вони відрізняються за своїми призначенням і місткістю. Призначення автобуса визначає його конструкцію. За своїм призначенням автобуси поділяються на міські, приміські, міжміські, міжнародного призначення (туристичні).

Автобус як туристичний транспортний засіб найвигідніший під час короткочасних туристичних поїздок, міських оглядових екскурсій, поїздок пам'ятними місцями, групових туристичних подорожей з різною метою, подорожей для участі у спеціальних подіях. Туристичні фірми використовують автобуси для відвідування туристами концертів, спортивних та культурних заходів, обслуговування конгресів, ярмарків і виставок. Фактично автобус – єдиний транспортний засіб для виконання так званих трансфер-перевезень туристів на відрізках маршруту: летовище – готель – летовище, вокзал – готель – вокзал.

Позитивне уявлення про автобус, як туристичний транспортний засіб, містить такі характеристики, які вирізняють його серед туристичної клієнтури: зручний, доступний; практичний, не потребує особистої ініціативи для резервування місць, використання додаткових транспортних засобів; комфортний для сидіння, огляду довкілля, обладнаний до вимог частини клієнтури; транспортно добре пристосовується – не пов'язаний з певними лініями руху, створює умови для контакту з довкіллям; досить дешевий.



Для туристів, які мають позитивне уявлення про автобус, він є головним транспортним засобом навіть тоді, коли подорож поїздом або літаком буде для них дешевшою і швидшою.

Негативне уявлення про автобус конкретизується такими характеристиками: транспортний засіб для коротких відстаней; транспортний засіб для пенсіонерів; низький рівень комфорту, відсутність належних вигод.

Автобусний транспорт поділяють за класами розміщення. Швидкісні автобуси-експреси високого класу мають спальні місця, туалети, барні стійки, аудіо-відеотехніку та інше. Найбільша у Скандинавії туристична фірма "HAGA Reiser", що займається організацією транспортних (автобусних) турів, має власний парк із 100 туристських автобусів категорії "люкс" з кількістю місць від 10 до 80. Автобуси обладнані: широкими тонованими панорамними вікнами; системами кондиціонування повітря; стереомагнітолами з виведенням на систему салонного повідомлення; мобільними телефонами в салоні, що уможливають вихідні і вхідні міжнародні дзвінки; відкидними сидіннями з підставками для ніг; індивідуальним освітленням для читання; системами салонного повідомлення; холодильниками; туалетами; місткими багажними відділеннями.

Автобуси категорії "люкс" мають бари, столи для переговорів на 26 пасажирів, кожний стіл обладнаний мікрофоном. В автобусі є відеосистема, епідіаскоп та телефакс.

Автобуси напівтуристського класу призначені для переїздів на невеликі відстані, трансфери тощо. Вони вміщають до 54 пасажирів і обладнані невідкидними сидіннями туристського класу.

У багатьох країнах введено ліцензування автобусних перевезень туристів і екскурсантів, щоб забезпечити належний стандарт послуг, що надаються, безпеку життя, здоров'я і майна мандрівників.

Дослідженнями, що проводять різноманітні організації, встановлено, що автобус як туристичний транспортний засіб вигідний переважно фізично і соціально слабким прошаркам суспільства. Більшість його клієнтури – це пенсіонери, молодь, студенти і школярі, яким не потрібний високий стандарт обслуговування, їх цілком влаштовує харчування і ночівля в придорожному кафе і готелях. Автобус є незмінним транспортним засобом для здійснення туристичних подорожей хронічно хворих людей та інвалідів. Щоб створити належні умови для перевезення пасажирів і туристів, автомобільні маршрути проектують так, аби вони проходили через автовокзали, пасажирські станції. Автовокзал – це комплекс споруд, будинків і пристроїв для обслуговування туристів, управління рухом автотранспорту і розміщення службового персоналу. На зупинках автомобільних ліній будують пасажирські станції. Вони є автовокзалами невеликого типу. Тут є всі потрібні приміщення для обслуговування пасажирів, автобусних бригад, автобусів.

В організації туристичної подорожі або екскурсії та потреби оренди для цієї мети автобуса туристична фірма й автопідприємство підписують договір. У договорі передбачають обов'язки автотранспортних підприємств і туристичних фірм. Автотранспортне підприємство гарантує туристичній фірмі подати

справні, обладнані звукопідсилювальними пристроями, чисті автобуси в обумовлене в заявці місце і складає узгоджені з турфірмою графіки роботи автобусів, пов'язуючи їх з режимом роботи водіїв; виділяє для роботи на автобусах кваліфікованих водіїв, які пройшли інструктаж; забезпечує за короткий термін і без додаткової оплати заміну автобуса у разі якщо він вийде з ладу для продовження подорожі чи екскурсії.

Туристична організація згідно з договором забезпечує порядок серед туристів і екскурсантів під час поїздки, посадки-висадки; узгоджує графік роботи автобусів за кожним маршрутом, вказуючи час і місце проведення екскурсій, пунктів, де будуть зупинки автобуса для відпочинку, харчування туристів. Водіям транспортних засобів туристична фірма зобов'язується надавати місця в готелях для відпочинку, харчування, а також охорону автобуса на стоянках.

На думку фахівців, щоб поліпшити обслуговування пасажирів в Україні слід збільшити питому вагу автобусів великої й особливо великої місткості.

Перевезення туристів повітряним транспортом

Особливості повітряного транспорту, яка відрізняє його від наземних видів транспорту, є швидкість перевезення пасажирів враховуючи весь час, який потрібно затратити пасажирові від моменту вильоту з місця відправлення до місця призначення. На коротких відстанях (до 500 км) залізничний і автомобільний транспорт мають перевагу над повітряним транспортом завдяки значно меншій витраті часу на наземне обслуговування. Однак за збільшення великих відстаней перевезення віддають перевагу повітряному транспорту.

У перевезеннях понад 1000 км частка повітряного транспорту становить: при відстані від 1 до 1,5-2 тис. км – 5%; від 1,5 до 2 тис.км – 15-20%; від 2 до 3 тис. км – 20-30%; понад 3 тис. км – 50-100%.

Найактивніша категорія пасажирів повітряного транспорту – це туристи.

Авіаційні перевезення у світі здійснюють майже 400 авіакомпаній. Серед відомих – великі міжнародні авіакомпанії: AA – American Airlines, DL – Delta Airlines, AF – Air France, BA – British Airways, LH – Lufthansa. В Україні авіаперевезення пасажирів і туристів здійснюють засоби Державної національної авіакомпанії Авіалінії України, а також низка інших авіакомпаній – Міжнародні авіалінії України, Київські авіалінії та інші.

Технічні засоби повітряного транспорту це – летовища, аеродроми, парки для літаків, засоби керування повітряним рухом та обслуговування літаків і пасажирів.

Летовище – це підприємство, яке приймає і відправляє пасажирів, багаж, вантажі і пошту, організовує і обслуговує польоти транспортно-повітряних засобів. Для виконання своїх функцій до складу летовища входять аеродроми, аеровокзал, різноманітні наземні споруди і обладнання.

Пасажирський комплекс летовища це – аеровокзал, перон, привокзальна площа, готель, тощо.

Особливості експлуатації повітряного транспорту зобов'язують перевізника надавати пасажирам належні послуги без додаткової плати, як-то: доставлення багажу з летовища до літака і навпаки, розміщення пасажирів на

відпочинку у готелі, якщо є перерва у перевезенні з вини перевізника, зберігання багажу пасажирів за вимушеного затримання рейсу, доставлення пасажирів автотранспортом з летовища до готелю і навпаки, харчування пасажирів під час тривалого польоту, інформацію про розклад відправлення літаків, правила перевезення, рух наземних видів транспорту між містом і летовищем.

Авіатранспортні підприємства поряд з регулярними рейсами, які виконуються відповідно до розкладу, здійснюють чартерні перевезення.

Чартерні рейси – це рейси поза розкладом. Існують регулярні рейси, які виконуються за конкретним маршрутом у певні дні за розкладом незалежно від кількості пасажирів, що оформили квитки на цей рейс. На регулярний рейс придбати квитки можна за рік до дати вильоту. Чартери ж організовують конкретні фірми або авіакомпанії для перевезення конкретної групи людей.

Неорганізованому туристові купити квитки на чартерний рейс не просто. Зазвичай, такими рейсами летять організовані туристські групи, і квиток на чартерний рейс турист отримує разом з туристичною путівкою.

Чартерні рейси мають не дуже добру репутацію. Вважають, що вони часто затримуються, обслуговування на них гірше, але це не завжди так. Обслуговування на чартерних рейсах однієї авіакомпанії не може бути гіршим, аніж обслуговування на регулярних рейсах. Часто за організацію чартерів беруться невеликі авіакомпанії, які не мають достатнього досвіду міжнародних пасажирських авіаперевезень і не вміють забезпечити належного рівня обслуговування.

Якщо турфірма пропонує квиток на чартерний рейс, потрібно довідатися, яка репутація цієї авіакомпанії. У разі порушення прав пасажирів (затримання рейсу, зміна маршруту тощо) потрібно пред'явити претензії як до авіакомпанії, так і до туристської фірми, що продала тур і авіаквитки.

Квитки на чартерні авіаперельоти переважно дешевші, ніж на регулярні рейси. Поширена практика, коли великі туроператори тісно взаємодіють з авіаційними компаніями, мають свої чартерні рейси і виступають перед дрібнішими туроператорами як авіаційні брокери, гуртом закупають квитки на авіарейси, а потім реалізують їх дрібними партіями. Деякі турагенти і туроператори за угодами з авіаційними компаніями продають авіаквитки.

Чартери як форму організації транспортного обслуговування туристів поділяють на три групи: - спеціальні чартери – форма авіатранспортного обслуговування, що враховує перевезення групи людей у різні місцевості, літаки впродовж мандрівки перебувають у розпорядженні організації, яка обслуговує туристів. Спеціальні чартери вводять для обслуговування мандрівників, які їдуть на особливі події, конгреси, симпозіуми, спортивні змагання тощо; - чартерні круїзи, які обслуговують туристів, що відвідують різноманітні місця і під час всієї подорожі групу супроводжує один і той самий транспортний засіб; - чартери туди й назад – широко використовують у авіаційному транспорті. Їх ще називають транспортними ланцюгами. Під час цих польотів, що відбуваються у визначений час (двічі або раз на тиждень), чартерні літаки здійснюють польоти до конкретного місця туди і назад.

Залежно від умов, комфорту, харчування та інших чинників, місця в літаках поділяють на класи: перший клас (F), бізнес-клас (C), економічний клас (Y), інші види. На практиці (залежно від знижок і деяких інших показників) існує майже 20 різновидів класів обслуговування.

Перший клас – найдорожчий, економічний – найдешевший. Головні відмінності класів – комфортність крісла, якість харчування і вага багажу, що перевозиться безкоштовно. Якщо в економічному класі крісла вузькі, розташовані близько один до одного, то в бізнес- і першому класах вони зручніші і відстань між ними більша. Більшість авіакомпаній у першому і бізнес-класах зараз встановлюють крісла, які розкладаються у ліжко, що створює додаткові вигоди для тривалого перельоту. У першому і бізнес-класах до крісла часто прилаштований спеціальний робочий столик.

Харчування у престижних класах ліпше, частіше пропонується страви на вибір, посуд не одноразовий пластмасовий, а металевий. У першому і бізнес-класах необмежений вибір спиртних напоїв. Деякі авіакомпанії влаштовують у літаку відкритий бар – пасажир може у будь-який час підійти і налити собі будь-якого напою з тих, що є в барі.

Відповідно до тривалості польоту змінюються і форми харчування: B (breakfast); L (lunch) – обід; D (dinner) – вечеря; S (snack) – легке харчування; X (more than one, meal) – багаторазове харчування.

На всіх рейсах Авіалінії України незалежно від тривалості польоту туристам пропонують прохолодні напої (300 г води або 100 г соку). Більшість авіакомпаній дотримуються такої схеми: при польоті тривалістю 2-2,5 годин – холодні закуски, від 2,5 до 6 годин – гаряче харчування, понад 6 год. – два гарячих харчування, наддалекі перельоти (понад 12 год.) – два гарячі харчування, холодні закуски або стейк. В останні 10 років практикують “спеціальне харчування” залежно від стану здоров’я, звичок або національності пасажирів.

У межах національних перевізників або окремих авіакомпаній встановлені різні пільги для пасажирів: сезонні, корпоративні, для пасажирів з дітьми, групові, для сімейних пар тощо.

Особливою популярністю у туристів користуються пільгові карти IARA (Міжнародна асоціація пасажирів авіаліній), ETN (Європейська мережа туризму) та ін. Власники таких карт мають пільги на авіаквитки деяких авіаліній (Delta, SAS), пільги в оплаті за готель (від 10 до 40%) у 4000 кращих готелів світу, пільги в оплаті за автомобіль напрокат (до 30%), відновлення загублених перевізних документів, надання в користування залів для дуже важливих осіб (VIP) на летовищах, страхування та ін.

В авіації є і великі, і невеликі авіакомпанії. У той час як великі авіакомпанії, наприклад Брітіш Ейрвейс, докладають великих зусиль, щоб через максимальне розширення спектра послуг, що надаються, і підвищення їхньої якості привабити платоспроможних пасажирів, які літають першим або бізнес-класом і купують квитки за повну вартість, невеликі авіакомпанії, зорієнтовані на мінімізацію видатків, вилучають багато традиційних послуг, зменшуючи вартість перевезення. Конкуренція між авіакомпаніями призводить до зниження

вартості квитків і у великих компаніях, а дешевші квитки стимулюють зростання кількості пасажирів.

Перевезення туристів водним транспортом

Водний транспорт – морський і річковий – є видом масового транспорту, який здатний перевозити велику кількість пасажирів. Перевізні здатність морського транспорту досить велика. Вона обмежена тільки перевізною спроможністю портів і транспортним флотом. Реконструкція чинних і спорудження нових портів, будівництво суден, які мають вищу пасажиромісткість і швидкість руху збільшується перевізну спроможність морського транспорту.

Річковим транспортом здійснюються перевезення пасажирів і вантажів по Дніпру, Дунаю, Чорному і Середземному морю із заходом у річкові порти Румунії, Словаччини, а також морські порти Туреччини, Греції, Ізраїлю, Франції, Італії.

Морські пасажирські перевезення за характером і дальністю поділяють на каботажні і закордонні. До каботажного плавання належать сполучення між портами однієї держави. Закордонне плавання – це сполучення між портами даної країни та інших держав.

Основна діяльність водного транспорту – задоволення потреб людей у пасажирських перевезеннях, а також у задоволенні попиту на відпочинок упродовж морської подорожі. Особливістю попиту на морські подорожі у нашій країні є досить чітко виражена сезонність. Умовно можна вважати період травень-вересень сезонним періодом, а жовтень-квітень – несезонним.

Останні кілька десятиріч послуги пасажирського флоту значно розширилися. Поряд із звичайною доставкою пасажирів у міжпортовому сполученні різні типи пасажирських суден використовують – для перевезення пасажирів, які здійснюють ділові поїздки, і туристів з автомобілями на коротких і дальніх маршрутах; - для різних круїзів, як суто морських, так і комбінованих; - для доставки організованих пасажирських контингентів (учасників фестивалів, олімпіад тощо); - для проведення конгресів, симпозіумів в умовах морської подорожі.

Перевезення туристів на внутрішніх водних артеріях проводять спеціалізовані комфортабельні теплоходи місткістю 250, 400 пасажирів. На міжнародних лініях працюють комфортабельні круїзні судна, які вміщують до 2000-2500 пасажирів.

Особливою формою морських туристичних подорожей є круїзи. Судноплавні компанії практикують майже десять видів різноманітних круїзів. Найпоширенішими у світі є так звані класичні круїзи. Їх тривалість – 10-20 днів. Характерним для них є велика кількість заходжень у порти, різноманітні екскурсії, велика програма розваг. Серед інших видів круїзів слід викоремити такі: “конгресний туризм”; оздоровлювальні круїзи; лікувальні круїзи; освітні круїзи; комбіновані тури.

У літературі з морського туризму виділяють міні-круїзи. Тривалість таких круїзів 2-3 дні, і проводять їх переважно у святкові дні або наприкінці тижня.

Розкішними круїзними лайнерами, що курсують навколо світу, є два судна фірми Кристал круїз лайн. Вони побудовані фактично за одним проектом у різних півкулях землі з інтервалом п'ять років, ці судна вважають найдорожчими у світі: Кристал хармоні побудований у 1990 р. на ферві фірми Мітсубісі в Японії, Кристал симфоні 1995 р. на верфі м. Турку на фірмі Квартер Маса Ярдс.

Пасажири можуть в будь-яких широтах і в будь-яку пору року користуватися послугами відкритих і закритих басейнів, тенісних кортів, соляріїв, ресторанів і казино. При водотоннажності судна 50200 т на борту розміщується 975 пасажирів. Порівняно із середніми лайнерами такої водотоннажності, що мають пасажиромісткість 1500-2000 чоловік, рівень сервісу значно вищий.

Морський круїз, як відомо, не найдешевший вид закордонної подорожі. Кораблі Карнівал з іменами Екстазі, Джубілі, Селебрейшн, Тропікал спеціально побудовані з розрахунку на круїзи підвищеної комфортності. Каюти цих лайнерів значно більші, ніж на інших круїзних суднах, а за дизайном і комфортом не поступаються найреспектабельнішим міжнародним готелям.

Для прикладу, пойс кают різних категорій на лайнері Роял прінсес: категорія GG (Outside double): двоспальні ліжка (queen-size bed), ванна кімната, телевізор і холодильник, вікно з видом на океан; BB (Outside double with private balcony): двоспальні ліжка (queen-size bed), вікна на всю стіну від підлоги до стелі, ванна кімната, телевізор і холодильник, балкон; AC (Outside mini-suite with private balcony): двоспальні ліжка (queen-size bed), окреме приміщення з кріслами і балкон для відпочинку, вікно на всю стіну від підлоги до стелі, ванна кімната, телевізор і холодильник; AA (Outside suite): одне ліжко (queen-size), окремо вітальня і балкон, вікно від підлоги до стелі, ванна кімната, телевізор і холодильник; категорія PH: пентгауз з ліжком і балконом.

Тривалість круїзу – 14 днів. Вартість круїзу визначається з розрахунку розміщення в каюті двох осіб. При одномісному розміщенні в каютах категорій AA і BB оплачується вартість всієї каюти. Розміщення в категоріях GG оплачується 160% вартості каюти.

Вартість річкових круїзів визначається величиною фрахту, категорією судна, комфортабельністю кают, експлуатаційними видатками, а також зборами за прохід каналів, вартістю берегових послуг, податками тощо.

Залізничні, судноплавні й автобусні компанії активно входять у туристичний бізнес. Судноплавні компанії організують круїзи і екскурсії, залізничні здійснюють туристські поїздки за пільговими тарифами, а автобусні компанії самостійно організують автобусні екскурсії та подорожі. Автомобільні компанії проникають в сферу туризму, надаючи послуги прокату автомобілів у країні перебування.

Внаслідок неперервного зростання частки туристів у світовому пасажиропотоці, транспорт відіграє і надалі відіграватиме велику роль в туристичному бізнесі.

## Рекомендована література

### Основна:

1. Основи туризмознавства. Практикум. / Устименко Л.М., Булгакова Н.В. К.: Вид-во Ліра К, 2018. – 80 с.
2. Стафійчук В. І. Туристичне країнознавство: навч. посіб. / В.І.Стафійчук, О. Ю. Малиновська. – Херсон: ОЛДІ-Плюс, 2016.– 808 с.
3. Туристичне країнознавство: підручник / А. Ю.Парфіненко, В. І.Сідоров, О. О.Любіцева.— 2-ге вид., переробл. і доповн. К.: Знання, 2015.— 551 с.
4. Туристське країнознавство: Progr. та навч.-метод. матеріали навч. дисципл. для студ. 2-го курсу з напр. підг. «Туризм» / Харк. держ. акад. культури ; розробн. : Н.В. Шумлянська. Харків : ХДАК, 2017. — 43с.
5. Туристичне країнознавство. Практикум. / Устименко Л.М., Булгакова Н.В. К.: Вид-во Ліра К, 2018. – 46 с.

### Допоміжна:

1. Туристичне країнознавство: країни лідери туризму. Навчальний посібник. – К.: Алтапрес, 2008. – 436 с.
2. Дорошко М.С. Країнознавство. Країни СНД і Балтії : навч. посібник. – Чернівці : Книги-XXI, 2008. – 308 с.
3. Дорошко М.С. Країнознавство. Країни СНД, Європи і Північної Америки : навч. посібник / М.С. Дорошко. – Київ : Ніка-Центр, 2009. – 310 с.
4. Дорошко М.С. Країнознавство: країни пострадянського простору, Європи і Північної Америки : навч. посібник / М.С. Дорошко. – Київ : Київ. ун-т, 2012. – 312 с.
5. Ігнат'єв П.М. Країнознавство країн Азії : навч. Посібник. – Чернівці : Книги-XXI, 2006. – 423 с.
6. Скабара Р. Формування спортивної та спортивно-туристичної інфраструктури в межах промислового Миколаївського району Львівської області / Роман Скабара, Світлана Кухтій // Проблеми активізації рекреаційно-оздоровчої діяльності населення : матеріали XII Міжнар. наук.-практ. конф. (23–24 квітня 2020 року, м.Львів). – Львів: ЛДУФК ім. Івана Боберського, 2020. – С.260-263.
7. Скабара Р. М. Туристично-рекреаційний потенціал Стрийського району Львівської області / Скабара Р. М., Карпин Д. С., Тимошенко Л. О. // Туристичний бізнес: світові тенденції та національні пріоритети : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (9 листопада 2012 року, м.Харків). – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. – С. 40–42.
8. Скабара Р. М. Малі готелі у Львівській області: сучасний стан та чинники розвитку / Скабара Р. М. // Актуальні проблеми та перспективи розвитку економіки України : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. – Луцьк, 2011. – С. 356–358.
9. Скабара Р. М. Передумови та тенденції розвитку туристичної галузі Хмельницької області / Скабара Р. М. // Туризм як фактор розвитку регіону : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.. – Вінниця, 2011. – С. 109–112.

10. Скабара Р. М. Передумови та структурно-динамічні процеси розвитку туристичної галузі Івано-Франківської області / Скабара Р. М. // Туристичний бізнес: світові тенденції та національні пріоритети : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. – Харків : ХНУ ім. В.Н.Каразіна, 2011. – С. 137–139.
11. Скабара Р. М. Структурно-динамічні та геопросторові процеси розвитку туристичної галузі Івано-Франківської області / Скабара Р. М. // Наукові записки Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка. Серія: Географічні науки : [зб. наук. пр.]. – Суми, 2011. – Вип. 2. – С. 133–139.
12. Скабара Р. Сучасний стан та тенденції розвитку туризму у прикордонному Сокальському районі Львівської області / Скабара Р., Лабарткава К., Тимошенко Л. // Формування мереж прикордонного співробітництва України : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Чернівці, 12-13 травня 2011р. – Чернівці: ЧТЕІ КНТЕУ, 2011. – С. 218–220.
13. Скабара Р. М. Туристичні ресурси Хмельницької області: потенціал та перспективні напрями використання / Скабара Р. М. // Регіон-2011: суспільно-географічні аспекти : матеріали наук.-практ. конф. з міжнар. участю (м.Харків, 14-15 квітня 2011 р.). – Харків : ХНУ імені В.Н.Каразіна, 2011. – С. 181–183.
14. Скабара Р. М. Туристична індустрія Львівської області у контексті наближення «Євро-2012» / Скабара Р. М. // Туристична індустрія: сучасний стан та пріоритети розвитку : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (6-7 травня 2010 р., м. Луганськ). – Луганськ: Вид-во ДЗ ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2010. – Вип. 5. – С. 298–302.
15. Скабара Р. М. Суспільно-географічні аспекти трансформаційних процесів в туристсько-рекреаційному комплексі Івано-Франківської області / Скабара Р. М. // Українська наука в мережі Інтернет : матеріали II Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (26-28 лютого 2007 року). – С. 3–4.
16. Скабара Р. М. Міжнародний туризм : плани семінарських занять і методичні рекомендації для студентів III курсу факультету ФР і ОФК ЛДІФК спеціальності “Туризм” (кредитно-модульна система організації навчання). – Львів : ПЛ ЦПД, 2006. – 14 с.
17. Скабара Р. М. Організація транспортних подорожей : програма, залікові вимоги та методичні рекомендації для студентів III курсу факультету ФР і ОФК Львівського державного інституту фізкультури, спеціальності “Туризм”. – Львів: ПЛ ЦПД, 2006. – 12 с.
18. Скабара Р. М. Рекреаційна географія : плани семінарських занять і методичні рекомендації для студентів I курсу факультету ФР і ОФК ЛДІФК спеціальності “Туризм” (кредитно-модульна система організації навчання). – Львів: ПЛ ЦПД, 2006. – 12 с.
19. Скабара Р. М. Туристичні ресурси України : програма, плани семінарських занять та методичні рекомендації для студентів першого курсу факультету ФР і ОФК Львівського державного інституту



- фізкультури спеціальності “Туризм” (кредитно-модульна система організації навчання). – Львів: ПЛ ЦПД, 2006. – 14 с.
20. Скабара Р. М. Туристське країнознавство : програма, плани семінарських занять та методичні рекомендації для студентів третього курсу факультету ФР і ОФК Львівського державного інституту фізкультури спеціальності “Туризм” (кредитно-модульна система організації навчання). – Львів : ПЛ ЦПД, 2006. – 16 с.
  21. Сучасні тенденції розвитку індустрії гостинності : зб. матеріалів наук.-практ. семінару (3 жовтня 2019 р., с. Гута) / Уляна Гузар, Марія Паска, Орислава Коркуна, Орися Іжевська. – Львів : ЛДУФК ім. Івана Боберського, 2020. – 64 с.
  22. Худоба В. В. Безпека туристичних подорожей : лекція / Худоба В. В. - Львів, 2018. - 12 с.
  23. Худоба В. В. Передумови виникнення і розвитку подорожей : лекція / Худоба В. В., Четирбук О. Р. - Львів, 2018. - 15 с.
  24. Худоба В. В. Форми та види туристичної діяльності : лекція / Худоба В. В. - Львів, 2018. - 15 с.
  25. Чехут І. М. Сучасний стан та можливості використання туристичних ресурсів Хмельницької області / Чехут І. М., Скабара Р. М. // Наука і вища освіта : тези доп. учасників ХІХ Міжнар. наук. конф. студ. і молодих науковців, м. Запоріжжя, 21-22 квітня 2011 року, Класичний приватний університет. – Запоріжжя : Вид-во КПУ, 2011. – С. 364.
  26. Pavlenchyk N. Concerning the Problems of Reforming the Tourism Sphere in Ukraine / Nataliia Pavlenchyk // Using sports, culture, and social studies as means to rediscover lost values : abstract book of 6<sup>th</sup> International Conference on Science, Culture, and Sport (25–27 April 2018). – Lviv, 2018. – P. 302.
  27. Integration of Partial Least Squares Path Modeling for Sustainable Tourism Development / N. Pavlenchyk, S. Mekhovych, O. Bohoslavets, Y. Opanashchuk, V. Hotra, I. Gayvoronska // International Journal of Recent Technology and Engineering. – 2019. – Vol. 8, is. 2. – P. 4309–4312.